

MAREK BIELECKI*

Ochrona godności osoby skazanej w prawie karnym wykonawczym. Wybrane aspekty

I. Uwagi wstępne

Przystępując do analizy zagadnień określonych tematem niniejszego opracowania należy na wstępie poczynić kilka uwag natury terminologicznej. Określenia pojawiające się w tytule charakteryzują się zróżnicowanym stopniem ogólności. Zdecydowanie najłatwiej jest zdefiniować pojęcie prawa karnego wykonawczego, przez które na użytek dalszych rozważań należy rozumieć: zespół norm prawnych regulujących wykonywanie orzeczeń sądowych dotyczących kar, środków karnych, środków zabezpieczających, środków probacyjnych, należności sądowych w sprawach karnych, a także tymczasowego aresztowania, wydanych w postępowaniu karnym, w postępowaniu w sprawach o przestępstwa skarbowe i wykroczenia skarbowe, w postępowaniu w sprawach o wykroczenia oraz kar porządkowych i środków przymusu, skutkujących pozbawieniem wolności. Częścią prawa karnego wykonawczego jest prawo penitencjarne odnoszące się do kar i środków izolacyjnych orzekanych w związku z popełnionym przestępstwem lub w toczącym się postępowaniu karnym¹. Warto zauważyć, że w wyniku nowelizacji z 20 lutego 2015 r. (wejście w życie 1 lipca 2015 r.), w *kodeksie karnym*² zastała wyodrębniona nowa kategoria *sui generis*

* DR HAB. MAREK BIELECKI, PROF. KUL – WZPiNoS KUL, Kierownik Katedry Prawa Karnego i Postępowania Karnego WZPiNoS KUL w Stalowej Woli; e-mail: bieleckim@wp.pl

¹ T. Szymański, J. Migdał, *Prawo karne wykonawcze i polityka penitencjarna*, Warszawa 2014, s. 19-21

² Ustawa z 6 czerwca 1997 r. *Kodeks karny* (Dz. U. z 2016 r., poz. 1137 j.t. ze zm.).

„Przepadek i środki kompensacyjne”, która dotychczas była kwalifikowana jako środek karny³

Twórcy obowiązującego *kodeksu karnego wykonawczego* (kkw)⁴ uznali za źródło inspiracji m.in.: ogólnoludzkie wartości powszechnie przyjmowane w cywilizowanym świecie, które odnaleźć można w koncepcji praw człowieka, filozofii prawa natury, systemach religijnych i innych systemach stanowiących podstawę demokratycznego państwa prawnego. W świetle uzasadnienia kkw, do podstawowych kategorii wynikających z ww. źródeł należą: poszanowanie praw ludzkich skazanych, ochrona społeczeństwa przed przestępczością, współdziałanie społeczeństwa w realizacji zadań polityki karnej, minimalizacja społecznych kosztów wykonywania kar oraz humanitarne, godne, sprawiedliwe i zindywidualizowane traktowanie skazanych⁵. Prawo karne wykonawcze chroni zarówno godności osób odbywających orzeczoną karę, ale również tych, na których sytuacja osadzonych wpływa w ten czy inny sposób (m.in. pokrzywdzeni, rodzina, Służba Więzienna)

Zasada poszanowania godności jest podstawową wartością chronioną przez system prawa, nie tylko polskiego, ale również standardów międzynarodowych⁶. Ustawa zasadnicza w art. 30 stanowi, że przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych⁷.

Głównym celem artykułu jest odpowiedź na pytanie: czy prawo karne wykonawcze chroni w dostateczny sposób godność osoby ludzkiej? Istnieją co prawda opracowania, które podejmują tematykę godności osoby skazanej, jednakże taki sposób analizy nie był prezentowany dotychczas w literaturze przedmiotu⁸. Jest to ujęcie opierające się na teorii hierarchii potrzeb osoby ludzkiej, amerykańskiego filozofa – Abrahama Masłowa⁹.

³ Ustawa z 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2015 r. poz. 396).

⁴ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. *Kodeks karny wykonawczy* (Dz. U. z 2017 r., poz. 665 j.t. ze zm.)

⁵ Omówienie uzasadnienia za: M. Kuć, *Prawo karne wykonawcze*, Warszawa 2017, s. 4-5.

⁶ Na temat godności zob. F. J. Mazurek, *Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka*, Lublin 2001.

⁷ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r., nr 78, poz. 483 ze zm.).

⁸ Cz. Cekiera Cz., *O godność i autorytet osoby w zakładach penitencjarnych – aspekt psychologiczny i historyczny*, w: *Przestępca i skazany nie tracą godności osoby* red. W. Woźniak, Olecko 2005, s. 81- 96; K. Postulski, *Wykonalność orzeczeń karnych w aspekcie zasady humanitaryzmu i poszanowania godności ludzkiej skazanego*, Palestra 2013/ 1-2, s. 155-167; A. Zoll, *Wymiar kary w aspekcie godności człowieka* (w:) *Godność człowieka a prawa ekonomiczne i socjalne. Księga Jubileuszowa wydana w piętnastą rocznicę ustanowienia Rzecznika Praw Obywatelskich*, Warszawa 2003; A. Komadowska, *Karnoprawna ochrona godności człowieka* (w:) *Normatywny wymiar godności człowieka*, red. W. Lis, A. Balicki, Lublin 2012.

⁹ A. Masłov, *Motywacja i osobowość*, Warszawa 2009.

Nie jest łatwo zdefiniować czym jest godność. Zdecydowanie łatwiej jest wskazać sytuacje, kiedy godność jest naruszana. Poprzez przywołanie stanowiska doktryny prawa, orzecznictwa wymiaru sprawiedliwości jak również dorobku innych nauk, zostanie przybliżona jej ewolucję, pojmowanie i zakres.

II. Idea godności osoby ludzkiej

W literaturze przedmiotu można wyodrębnić kilka typów godności ludzkiej. Podstawową kategorią jest **godność osobowa**, która jest przynależna każdej osobie ludzkiej, niezależnie od stanu posiadania, pochodzenia czy jakichkolwiek innych czynników. I. Kant, twierdził, że godność ta równoznaczna jest z posiadaniem wartości, której nie można określić ani zamienić. Ponadto, ta naturalna bądź też wrodzona godność, przynależna wszystkim ludziom, opiera się na zdolności każdej istoty ludzkiej (rozumnej) do stanowienia prawa moralnego¹⁰.

Zagadnieniom godności osobowej wiele uwagi poświęca Kościół katolicki. Kwestie te stanowiły również obszerną część nauczania papieża Jana Pawła II. Powołana przez tegoż papieża Międzynarodowa Komisja Teologiczna, w dokumencie pt. „Godność i prawa osoby ludzkiej”, uznała m.in., że wartość godności ludzkiej jest najwyższym dobrem, do którego należy zmierzać w porządku moralnym i należy dawać mu wyraz w tworzonym prawie¹¹.

Kluczem dla chrześcijańskiego postrzegania godności ludzkiej jest odwoływanie się do Boga jako jej źródła. Benedykt XVI wymienia pięć zasad wynikających z godności człowieka. Są to m.in.: szacunek dla życia ludzkiego od poczęcia do naturalnego końca; obowiązek poszukiwania prawdy; wypracowywanie harmonii poprzez podporządkowanie wolności prawu naturalnemu; postępowanie sprawiedliwe poprzez świadczenie każdemu, co mu się należy; oczekiwanie solidarności, czyli pomocy ze strony innych¹².

Obok godności osobowej wyodrębnia się również **godność osobowościową**, którą człowiek nabywa przez pracę nad sobą. Jest to aktywność skierowana ku innym, oraz wierność przyjętym wartościom¹³. Można również spotkać się

¹⁰ M. Sadowski, *Godność człowieka – aksjologiczna podstawa państwa i prawa*, w: Studia Eramiana Wratislaviensia - Wrocławskie Studia Erazmiańskie. Zeszyt naukowy studentów, doktorantów i pracowników Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2007/1, s. 14.

¹¹ H. Izdebki, *Godność i prawa człowieka w nauczaniu Jana Pawła II. Wykład inauguracyjny roku akademickiego 2005/2006 na Wydziale Prawa i Administracji UW*, w: Studia Iuridica 2006/ XLV, s. 301.

¹² P. Ściślicki, *Refleksja filozoficzna jako źródło współczesnego rozumienia godności człowieka i dyrektyw interpretacyjnych art. 30 Konstytucji RP*, w: Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów UJ Nauki Humanistyczne, Nr specjalny 3 (2011/2), s. 252 – 253.

¹³ J.F. Mazurek, *Godność osoby ludzkiej jako wartość absolutna*, w: Roczniki Nauk Prawnych, Lublin 1993, s. 266.

z **godnością osobistą**, nabywaną w momencie wchodzenia w relacje społeczne¹⁴. Jeden i drugi rodzaj godności kształtowany jest przez określone zachowanie człowieka i w odróżnieniu od godności osobowej może być w każdej chwili utracony.

Warto również odnotować, że w literaturze przedmiotu pojawiają się opinie negujące istnienie godności osoby ludzkiej. Zdaniem Burrhusa Frederica Skinnera - zachowania zwierzęce da się odnieść bezpośrednio do ludzi. Czyny człowieka są determinowane przez bodźce, a nie wewnętrzną wartość jaką jest godność¹⁵.

Zanim *godność* stała się źródłem praw i wolności dla polskiego prawodawcy, jednym z pierwszych dokumentów przejętych przez wspólnotę międzynarodową, który odwoływał się do tej wartości była Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 10 grudnia 1948 r.¹⁶ W preambule zwraca się uwagę, że Narody Zjednoczone przywróciły swą wiarę w podstawowe prawa człowieka, **godność i wartość jednostki oraz równouprawnienie mężczyzn i kobiet**. Art. 1 stanowi, że: „wszyscy ludzie rodzą się wolni pod względem godności i swych praw, są oni obdarzeni rozumem i sumieniem, i powinni występować w duchu braterstwa”. Pomimo tego, że dokument nie miał normatywnego charakteru, w ogromnym stopniu wpłynął na kształt regulacji jakie zostały zawarte w standardach prawa międzynarodowego, jak również w prawie krajowym poszczególnych państw.

Regulacje zawarte w prawie karnym z natury rzeczy nacechowane są pewnym stopniem dolegliwości dla osób skazanych. Czy w związku z tym należy w stosunku do nich stosować odmienne kryteria oceny, aby stwierdzić czy doszło do naruszenia godności osoby ludzkiej? Czy godność skazanego jest postrzegana inaczej niż godność osób przebywających na wolności? Aby odpowiedzieć na tak postawione pytania, należy przywołać stanowisko wyrażane w orzecznictwie oraz doktrynie.

Wymiar sprawiedliwości wielokrotnie zwracał uwagę na to, że ocena czy w konkretnym przypadku doszło do naruszenia godności, wymaga odniesienia się do kryteriów obiektywnych, a nie do subiektywnych odczuć osadzonego¹⁷. Pogląd ten jest jak najbardziej słuszny. Jednakże, aby można było potraktować

¹⁴ W. Chudy, *Personalistyczne określenie wychowania*, w: *Filozofia i edukacja. Materiały z sympozjum z cyklu „Przyszłość cywilizacji Zachodu”* zorganizowanego przez Katedrę Filozofii Kultury KUL, Lublin 2005..., s. 89 – 90

¹⁵ J. L. Bulle, *Godność osoby ludzkiej wymiarem podmiotowości człowieka w gospodarce*, w: *Annales. Etyka w życiu gospodarczym* 2012/15, s. 49. Szerzej na temat poglądów F. Skinnera – zob. J. Trzódka, *Filozofie psychologii. Naturalistyczne i antynaturalistyczne podstawy psychologii współczesnej*, Kraków 2006, s. 62 – 65

¹⁶ Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 10 grudnia 1948 r., tekst za: A. Przyborska – Klimczak, *Prawo Międzynarodowe Publiczne. Wybór Dokumentów*, Lublin 1998, s. 154-159.

¹⁷ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z 31 marca 2016 r. (I ACa 1437/15 – LEX nr 2044388).

godność jako kategorię praw osobistych człowieka podlegających ochronie prawnej, należy zobiektywizować kryteria oceniania. Wymiar sprawiedliwości proponuje, aby za miernik oceny tego czy doszło do naruszenia godności, uznać przede wszystkim stanowisko opinii publicznej, będącej wyrazem poglądów powszechnie przyjętych i akceptowanych przez społeczeństwo w danym czasie i miejscu. Wzorców, które powinny stanowić docelowy punkt odniesienia dokonywanej oceny, dostarczają zapatrywania rozsądnie i uczciwie myślących ludzi¹⁸. Zatem odbywanie kary, nie musi i nie powinno być postrzegane jako naruszenie godności osobistej. Miejsca, gdzie przebywają skazani muszą spełniać podstawowe kryteria funkcjonalności, uznawane przez większą część społeczeństwa za godne. Według danych GUS w 2016 r., 21,9% mieszkańców Polski zagrożona była ubóstwem, a 5% społeczeństwa żyło w skrajnym ubóstwie¹⁹. Należy pamiętać, że aby orzeczona kara nie naruszała godności ludzkiej, winno stosować się w czasie jej odbywania zasada proporcjonalności. Sąd Najwyższy konsekwentnie podkreśla, że państwo, realizując swoje zadania represyjne, nie może powodować większego ograniczenia praw człowieka i jego godności, niż jest to konieczne dla zastosowania represji²⁰.

Z kolei Trybunał Konstytucyjny (TK) powołując się na orzecznictwo sądów powszechnych, zauważa, że: „[...]o naruszeniu dobra osobistego w postaci uchybienia godności osadzonego w zakładzie karnym nie można mówić w przypadkach pewnych uciążliwości lub niedogodności związanych z samym pobytom w takim zakładzie, polegających na przykład na niższym od oczekiwanego standardzie cel lub urządzeń sanitarnych. Dla wielu bowiem ludzi nieodbywających kary pozbawienia wolności warunki mieszkaniowe bywają często równie trudne. Godność skazanego przebywającego w zakładzie karnym nie jest naruszona, jeżeli odpowiada uznanym normom poszanowania człowieczeństwa”²¹. Zapewnienie godności osoby ludzkiej winno dokonywać się na dwóch płaszczyznach – wertykalnej i horyzontalnej. W płaszczyźnie wertykalnej obywatel wchodzi w korelacje z podmiotami reprezentującymi aparat władzy państwowej. Mówiąc zaś o płaszczyźnie horyzontalnej, mamy na myśli relacje międzyludzkie. Jak słusznie podkreśla się w orzecznictwie: „...Godność osobista jest tą sferą osobowości, która konkretyzuje się w poczuciu własnej

¹⁸ Tamże i przywołane w wyroku orzeczenia: wyroki Sądu Najwyższego z 25 kwietnia 1989 r., I CR 143/89, (OSP z 1990 r., nr 9, poz. 330; z 7 listopada 2000 r., (I CKN 1149/98 - Lex 50831) i z dnia 4 kwietnia 2001 r., III CKN 323/00, (M.P. z 2012 r., nr 22, poz. 1208)

¹⁹ Główny Urząd Statystyczny – Notatka informacyjna -Podstawowe dane dotyczące zasięgu ubóstwa w Polsce w 2016 r. – Warszawa 2017 - <https://stat.gov.pl/> [dostęp 27.11.2017].

²⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z 2 października 2007 r.(II CSK 269/07 -

²¹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 31 marca 2015 r. (U 6/14- OTK 2015/3/34). – Trybunał przywołuje m.in.: wyrok SA w Krakowie z 10 kwietnia 2013 r., (sygn. akt I ACa 224/13, LEX nr 1439083); wyrok SA w Białymstoku z 14 listopada 2012 r., (sygn. akt I ACa 539/12, LEX nr 1289355).

wartości i oczekiwaniu szacunku ze strony innych ludzi. Poczucie to, które stanowi istotny element psychiki, kształtowane jest przez szereg okoliczności zewnętrznych...”²². Dla Sądu Okręgowego w Koszalinie godność stanowi „część wewnętrzną człowieka”. Jej naruszenie polega z reguły na ublżeniu komuś lub obraźliwym zachowaniu się wobec niego²³. Granicą praw jednostek wchodzących we wzajemne relacje są prawa drugiej osoby. W obszarze zakreślonym prawem karnym wykonawczym w grę wchodzi w głównej mierze obowiązki nałożone na państwo. Art. 30 Konstytucji stanowi, że władze publiczne mają obowiązek poszanowania i ochrony przyrodzonej i niezbywalnej godności człowieka. Zatem ustrojodawca zakłada dwie postawy. Pierwsza z nich polega na szacunku dla godności człowieka i tu państwo nie powinno ingerować w działania człowieka, które są jej przejawem. Druga powinność, właściwa wyłącznie dla państwu działającego w ramach swego imperium, to konieczność tworzenia odpowiednich gwarancji formalnych (rozwiązań prawnych) i materialnych (instytucji)²⁴. Należy się przyjrzeć czy przyjęte rozwiązania prawne zapewniają dostateczną ochronę prawną dla godności osoby ludzkiej. Godności, przez którą będziemy rozumieli przyrodzoną wartość człowieka, wypływającą z jego natury, o trwałym charakterze, dającą mu możliwość racjonalnego korzystania z własnych praw w sposób nienaruszający uprawnień innych osób²⁵.

III. Gwarancje normatywne

Z uwagi na brak legalnej definicji godności osoby ludzkiej, konieczne jest dookreślenie kiedy dyspozycja wyrażona w normie prawnej dotyczy tej sfery, pomimo tego, że sam termin nie będzie występował. Jako wskazówkę autor przyjął uwagi wyrażone w glosie M. Zubika, do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 26 maja 2008 r. (SK 25/07), który zauważył, że TK, przyjmuje zasadę humanitarnego traktowania wyrażoną w art. 41 ust. 4 Konstytucji, jako element normy określonej w art. 30 Konst. Zdaniem tegoż autora, taka interpretacja zasługuje na aprobatę z tego względu, że celem wskazanych norm konstytucyjnych jest ochrona tego samego dobra prawnego jakim jest godność człowieka. We wskazanym orzeczeniu TK podkreśla, że: „(...)Traktowanie humanitarne musi uwzględniać minimalne potrzeby każdego człowieka, z uwzględnieniem przeciętnego poziomu życia w danym społeczeństwie i wymaga od władzy publicznej pozytywnych działań w celu zaspokojenia tych potrzeb (...)” Można

²² Wyrok Apelacyjnego w Łodzi z 21 lutego 2013 r. (I ACa 1184/12 - LEX nr 1311989);

²³ Wyrok Sądu Okręgowego w Koszalinie z 11 lutego 2010 r., (I C 639/09 - LEX nr 1713915).

²⁴ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 9 października 2001 r. (SK 8/00 - OTK 2001/7/211).

²⁵ M. Bielecki, *Ochrona godności osoby ludzkiej w związku z jej zatrzymaniem przez Policję – wybrane aspekty*, w: Przegląd Prawno-Ekonomiczny 2016/4/37, s. 57 (53-71).

więc przyjąć, że regulacje, które zapewniają osobom odbywającym orzeczoną karę, możliwość realizowania podstawowych potrzeb są zgodne z zasadą poszanowania i ochrony godności osoby ludzkiej.

W celu usystematyzowania dalszego wywodu uwzględnione zostaną poglądy amerykańskiego psychologa Abrahama Maslova. Jego teoria oparta jest na hipotezie, że człowiek w swoim działaniu dąży do zaspokajania potrzeb, które tworzą logiczną hierarchię. Podzielił je na potrzeby niższego rzędu, wśród których wyodrębnił potrzeby fizjologiczne i potrzeby bezpieczeństwa, oraz potrzeby wyższego rzędu, do których zakwalifikował potrzeby: przynależności, szacunku i uznania oraz samorealizacji (estetyczne, poznawcze)²⁶. Z oczywistych względów, warunki odbywania określonego rodzaju kary ograniczają możliwości realizowania przez jednostkę określonych potrzeb, z uwagi na to, że skazany ma obowiązek stosować się do wydanych przez właściwe organy poleceń zmierzających do wykonania orzeczenia (art. 5 § 2 kkw). Niemniej jednak, idąc tropem ich hierarchii, można dokonać próby usystematyzowania gwarancji w zakresie poszanowania godności osób odbywających określony rodzaj kary.

Potrzeby fizjologiczne

Potrzeby fizjologiczne zostały umieszczone przez Maslova na samym dole jego *piramidy*. Zaspokajanie ich jest absolutnie niezbędne do tego, aby człowiek mógł mieć szacunek do samego siebie. Stanowią one niezbędny fundament do realizacji pozostałych potrzeb²⁷. Zalicza się do nich m.in. potrzeby: snu, pożywienia, pragnienia i dbania o higienę osobistą. Konieczność ich zaspokajania dostrzega również prawodawca, umieszczając gwarancje w obowiązujących normach. W art. 102 p.1. kkw, gwarantuje się skazanemu prawo do odpowiedniego ze względu na zachowanie zdrowia wyżywienie, oraz odpowiednie warunki higieny. Skazany przebywający w zakładzie karnym lub w areszcie śledczym, otrzymuje trzy razy dziennie napój i posiłki o odpowiedniej wartości odżywczej, w tym co najmniej jeden posiłek gorący, z uwzględnieniem rodzaju wykonywanej pracy i wieku skazanego, a w miarę możliwości, także wymogów religijnych i kulturowych. Skazany, którego stan zdrowia tego wymaga, otrzymuje wyżywienie według wskazań lekarza (art. 109. § 1kkw). Szczegółowe wskazania dotyczące posiłków zostały określone w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z 19 lutego 2016 r. w sprawie wyżywienia osadzonych w zakładach

²⁶ A. Miler Zawodniak, *Teorie potrzeb jako współczesne teorie motywacji*, w: *Obronność*. Zeszyty Naukowe 2012/4, s. 102 (101-116).

²⁷ J. Biełkowska, *Poszukiwanie metod skutecznego motywowania pracowników*, w: *Acta Universitatis Lodzensis*, 210/234, s. 399 (397-407).

*karnych i aresztach śledczych*²⁸. Akt ten reguluje kwestie dotyczące: rodzajów posiłków i napojów; wartości odżywczej i energetycznej posiłków i napojów oraz minimalnych kosztów dziennych wyżywienia (§ 1).

W ramach zapewnienia realizowania potrzeb fizjologicznych wchodzą również unormowania dotyczące minimalnych wymogów powierzchni cel, w których przebywają osadzeni, oraz wyposażenie w niezbędne przybory konieczne do utrzymywania higieny osobistej. Zgodnie z art. 110 § 1kkw powierzchnia w celi mieszkalnej, przypadająca na skazanego, wynosi nie mniej niż 3 m². Cele wyposaża się w odpowiedni sprzęt kwaterunkowy, zapewniający skazanemu osobne miejsce do spania, odpowiednie warunki higieny, dostateczny dopływ powietrza i odpowiednią do pory roku temperaturę, według norm określonych dla pomieszczeń mieszkalnych, a także oświetlenie odpowiednie do czytania i wykonywania pracy. Dyrektor zakładu karnego lub aresztu śledczego może umieścić skazanego na czas określony uzależniony od okoliczności w celi mieszkalnej, w której powierzchnia przypadająca na skazanego wynosi poniżej 3 m², nie mniej jednak niż 2 m². Polskie regulacje dopowiadają rozwiązaniom proponowanym w Europejskich Regulach Więziennych²⁹. Stwierdza się tam m.in., że: „ (...) pomieszczenia udostępnione dla więźniów, a w szczególności pomieszczenia przeznaczone do spania są urządzone w sposób **respektujący ludzką godność** (podkr. M.B.) i tak dalece jak to jest możliwe prywatność oraz spełniają wymogi zdrowotne i higieniczne, przy czym właściwą uwagę przykładają się do ich warunków klimatycznych oraz w szczególności do powierzchni podłogi, ilości powietrza mierzonego w metrach kubicznych, oświetlenia, ogrzewania oraz wentylacji” (art. 18 ust. 1). Szczegóły dotyczące warunków bytowych osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych, reguluje rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 19 grudnia 2016 r.³⁰. Ponadto prawodawca precyzyjnie określa sposób odbywania kary pozbawienia wolności i aresztu, zapewniając możliwość zaspokajania potrzeb niższego i wyższego rzędu³¹.

²⁸ Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z 19 lutego 2016 r. w sprawie wyżywienia osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz. U. z 2016 r., poz. 302).

²⁹ Zalecenia Rec (2006) 2 Komitetu Ministrów do państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich Reguł Więziennych - <https://bip.ms.gov.pl/pl/prawa.../inne...i...radzie-europy-/download,2254,0.html> – [dostęp 28.11.2017 r.].

³⁰ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 19 grudnia 2016 r. w sprawie warunków bytowych osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz. U. z 2016 r., poz. 2224).

³¹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 21 grudnia 2016 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz. U. z 2016 r., poz. 2231); Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 22 grudnia 2016 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania (Dz. U. z 2016 r., poz. 2290);

Potrzeby bezpieczeństwa

Katalog potrzeb niższego rzędu tworzą potrzeby fizjologiczne i potrzeby bezpieczeństwa. Obejmują one m.in. poczucie: pewności, stabilności, oparcia, opieki, wolności od strachu, lęku i chaosu³².

Humanitarne traktowanie

Regulacje zapewniające ukaranym poczucie bezpieczeństwa mieszczą się w ramach podstawowej zasady prawa karnego, którą jest nakaz humanitarnego traktowania. Warto temu pojęciu poświęcić nieco uwagi ze względu na ścisłe korelacje między godnością a humanitaryzmem. Daje temu wyraz m.in. polski prawodawca, który w art. 4 kkw stanowi, że: kary, środki karne, środki kompensacyjne, przepadek, środki zabezpieczające i środki zapobiegawcze wykonuje się w sposób humanitarny, z poszanowaniem godności ludzkiej skazanego.

W doktrynie toczy się spór, którego nie sposób w tym miejscu rozstrzygać, a dotyczący zagadnienia czy w prawie karnym mamy do czynienia z zasadą humanizmu czy humanitaryzmu. Istnieje grupa, która nie widzi różnicy pomiędzy tymi pojęciami. Jednakże zdecydowana większość opowiada się za istnieniem zasady humanitaryzmu³³. Rozróżnienia obu terminów w doktrynie dokonał m.in. A. Wąsek, który stwierdził, że: „(...) humanizm oznacza taki kierunek rozwiązań, który nakazuje ze zrozumieniem, troską i empatią odnosić się do drugiego człowieka, widzieć jego osobowość w całej złożoności i wielości czynników ją kształtujących, całościowo ujmować dobre i złe zachowania w przeszłości i obecnie. Centralnym punktem odniesienia tak pojmowanej zasady humanizmu powinna być idea przyrodzonej i niezbywalnej godności człowieka. Rozumiana w ten sposób „zasada humanizmu” powinna cechować wszelkie kontakty międzyludzkie i dlatego pozbawiona jest jakiegokolwiek znaczenia kierunkowego. Z kolei (...) „**zasada humanitaryzmu**” ma inny charakter, jej zakres jest węższy od zakresu „zasady humanizmu” i dlatego właśnie z treści „zasady humanitaryzmu” da się wyprowadzić treść normatywną, zgodnie z którą wykluczone jest stosowanie kar lub środków karnych, z którymi wiązałyby się cierpienia przekraczające potrzeby wynikające z funkcji sprawiedliwościowej i resocjalizacyjnej prawa karnego, a w szczególności przekraczające swą dolegliwością stopień zawinienia”³⁴.

³² A. Miler Zawodniak, *Teorie potrzeb...*, s. 104.

³³ Zob. poglądy wyrażane w czasie dyskusji po referacie: P. Hofmański, *Zasada humanizmu w prawie karnym*, w: Profesor Marian Cieślak – osoba, dzieło, kontynuacje, red. W. Cieślak i S. Steinhorn, Lex 2013 - <http://lex.online.wolterskluwer.pl/> [dostęp: 29.11.2017 r.].

³⁴ Wąsek A., *Kodeks karny. Komentarz*, t. 1, Gdańsk 1999; cyt. za: W. Sobczak, *Komentarz do art. 10 Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych*, w: *Międzynarodowy pakt*

Warto przytoczyć w związku z tym dyspozycję zawartą w art. 4 kkw, która zakazuje stosowania tortur, niehumanitarnego albo poniżającego traktowania i karności skazanego. Jest to wyraźne odwołanie się do konstytucji, która w art. 40 stanowi, że nikt nie może być poddany torturom ani okrutnemu, niehumanitarnemu lub poniżającemu traktowaniu i karaniu, zakazując jednocześnie stosowania kar cielesnych, oraz art. 41 ust. 4, zapewniającemu każdemu pozbawionemu wolności humanitarne traktowanie. Polskie prawodawstwo nawiązuje w tym zakresie do standardów międzynarodowych, określonych m.in. w Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych, gdzie w art. 10 stwierdza się, że każda osoba pozbawiona wolności będzie traktowana w sposób humanitarny i z poszanowaniem przyrodzonej godności człowieka³⁵. Również zgodnie z art. 3 w *Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności*, nikt nie może być poddany torturom ani niehumanitarnemu lub poniżającemu traktowaniu³⁶. Europejski Trybunał Praw Człowieka doprecyzował w swoim orzecznictwie interpretację zasady humanitaryzmu, podkreślając, że złe traktowanie musi osiągnąć pewien poziom niedogodności aby mogło być objęte normą art. 3 Konwencji. Określenie tego poziomu zależy od wszystkich okoliczności sprawy, takich jak sposób i czas trwania złego traktowania, fizyczne i psychiczne konsekwencje tego rodzaju działań, a w niektórych przypadkach również płeć, wiek i stan zdrowia ofiary. Osoba pozbawiona wolności nie traci przez sam fakt uwięzienia ochrony jej podstawowych praw gwarantowanych przez Konwencję³⁷.

Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 26 maja 2008 r., (sygn. akt SK 25/07), zauważył, że traktowanie „humanitarne” w rozumieniu art. 41 ust. 4 Konstytucji „obejmuje coś więcej niż tylko niestosowanie tortur i zakaz traktowania okrutnego, niehumanitarnego i poniżającego, o którym mowa w art. 40 Konstytucji. Traktowanie humanitarne musi uwzględniać minimalne potrzeby każdego człowieka z uwzględnieniem przeciętnego poziomu życia w danym społeczeństwie i wymaga od władzy publicznej pozytywnych działań w celu zaspokojenia tych potrzeb. Za niehumanitarne, zdaniem TK, uznać należy takie działania organów władzy państwowej, które – nie służąc bezpośrednio założonym celom kary pozbawienia wolności – prowadzą do udręki fizycznej

praw obywatelskich i politycznych. Komentarz red. R. Wieruszewski, Lex 2012 - <http://lex.online.wolterskluwer.pl/> [dostęp: 29.11.2017 r.].

³⁵ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz. U. z 1977 r., nr 38, poz. 167.).

³⁶ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 4 listopada 1950 r. (Dz. U. z 1993 r., nr 61, poz. 284 ze zm.).

³⁷ M. A. Nowicki, *Komentarz do art. 3 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności*, w: A. M. Nowicki, *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności*, WKP 2017 - <http://lex.online.wolterskluwer.pl/> [dostęp 30.11.2017 r.].

skazanych, do poniżania ich godności osobistej, uszczuplania ich praw albo uniemożliwiania im ochrony swoich praw.

Prawodawca wypowiada się na temat humanitarnego traktowania osób osadzonych również w innych standardach przyjętych przez społeczność międzynarodową. Wśród aktów powszechnie obowiązujących należy wskazać m.in. Konwencję z 10 grudnia 1984 r. *w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania*³⁸. Akt ten nakłada na państwo obowiązek podjęcia skutecznych środków ustawodawczych, administracyjnych, sądowych oraz innych w celu zapobieżenia stosowaniu tortur. Podkreśla się ponadto, że żadne wyjątkowe okoliczności, takie jak wojna, groźba wojny, brak stabilizacji politycznej nie mogą stanowić usprawiedliwienia dla stosowania tortur. Zakaz odnosi się również do poleceń wydawanych przez władzę państwową (art. 2). Podobnych kwestii dotyczy Europejska Konwencja *o zapobieganiu torturom oraz niehumanitarnemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu*³⁹. Na mocy tegoż aktu został powołany do istnienia Europejski Komitet do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Niehumanitarnemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu (art. 1).

Humanitaryzm obecny jest również w tzw. *miękkim prawie międzynarodowym* (soft law), które nie ma charakteru wiążącego. Przykładem są m.in. *Wzorcowe reguły minimalne ONZ, dotyczące postępowania z więźniami* tzw. *reguły Mandeli*⁴⁰. W myśl pierwszej reguły: „Wszyscy więźniowie traktowani będą z szacunkiem wynikającym z ich przyrodzonej godności i wartości jako istot ludzkich. Wobec żadnej osoby uwięzionej nie będą stosowane tortury ani też inne okrutne, niehumanitarne lub poniżające traktowanie albo karanie i wszyscy więźniowie będą przed nimi chronieni. Żadne okoliczności nie mogą stanowić usprawiedliwienia dla tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania. Przez cały czas zapewnione będzie bezpieczeństwo więźniów, dostawców usług i odwiedzających”.

Ochrona przed demoralizacją

Ochrona przed demoralizacją wpisuje się w realizowanie potrzeby bezpieczeństwa więźniów. Art. 82. § 1. kkw, reguluje problem klasyfikowania osadzonych w celu stwarzania warunków sprzyjających indywidualnemu postępowaniu ze skazanymi, zapobieganiu szkodliwym wpływom skazanych zdemoralizowanych oraz zapewnieniu skazanym bezpieczeństwa osobistego, wyboru właściwego

³⁸ Konwencję z 10 grudnia 1984 r. *w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania* (Dz. U. z 1989 r., nr 63, poz. 378).

³⁹ Europejska Konwencja 26 listopada 1987 r. *o zapobieganiu torturom oraz niehumanitarnemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu* (Dz. U. z 1995 r., nr 46, poz. 238 ze zm.).

⁴⁰ https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Reguly_Mandeli.pdf - [dostęp: 30.11.2017 r.].

systemu wykonywania kary, rodzaju i typu zakładu karnego oraz rozmieszczenia skazanych wewnątrz zakładu karnego. Względy ochrony przed demoralizacją są brane również pod uwagę w sytuacji odbywania kary przez kobiety, które w zależności od sytuacji umieszczane są w odpowiedniej placówce (art. 87 § 2 kkw).

Pomoc prawna

Poczucie bezpieczeństwa osób odbywających orzeczoną karę w dużej mierze zależy od możliwości korzystania z pomocy prawnej. Prawodawca wiele uwagi poświęca temu zagadnieniu, przyznając skazanym m.in. prawo do:

- komunikowania się z obrońcą, pełnomocnikiem, właściwym kuratorem sądowym oraz wybranym przez siebie przedstawicielem (art. 102 ust. 7 kkw);
- komunikowania się ze: stowarzyszeniami, fundacjami, organizacjami oraz instytucjami, których celem działania jest pomoc w społecznej readaptacji skazanych, kościołami i innymi związkami wyznaniowymi oraz osobami godnymi zaufania. (art. 102 ust. 8 kkw);
- zapoznawania się z opiniami sporządzonymi przez administrację zakładu karnego, stanowiącymi podstawę podejmowanych wobec niego decyzji (art. 102 ust. 9 kkw);
- składania wniosków, skarg i próśb organowi właściwemu do ich rozpatrzenia oraz przedstawiania ich w nieobecności innych osób, administracji zakładu karnego, kierownikom jednostek organizacyjnych Służby Więziennej, sędziemu penitencjarnemu, prokuratorowi i Rzecznikowi Praw Obywatelskich (art. 102 ust. 10 kkw);
- prowadzenia korespondencji z organami ścigania, wymiaru sprawiedliwości i innymi organami państwowymi, organami samorządu terytorialnego, Rzecznikiem Praw Obywatelskich, Rzecznikiem Praw Dziecka oraz organami powołanymi na podstawie ratyfikowanych przez Rzeczpospolitą Polską umów międzynarodowych dotyczących ochrony praw człowieka (art. 102 ust. 11 kkw);.

W celu ochrony praw osadzonych kkw ustanawia instytucję sędziego penitencjarnego, który wizytuje zakłady karne, areszty śledcze oraz inne miejsca, w których przebywają osoby pozbawione wolności (art. 33 § 1 kkw). Może on uchylać sprzeczną z prawem decyzję różnych podmiotów (art. 34 § 1 kkw).

Zdrowie

Ochrona zdrowia stanowi ważny element w realizacji potrzeb bezpieczeństwa. W wielu miejscach prawodawca odnosi się do powyższych kwestii.

Skazanemu odbywającemu karę zapewnia się bezpłatne świadczenia zdrowotne, leki i artykuły sanitarne (art. 115. § 1 kkw). W momencie przyjęcia

skazanego do aresztu śledczego, umieszcza się go w celi przejściowej na okres niezbędny, nie dłużej jednak niż na 14 dni, dla poddania go wstępnym badaniom lekarskim, zabiegom sanitarnym i wstępnym badaniom osobopoznawczym (art. 79b. § 1 kkw). W miarę potrzeby, za zgodą skazanego, można poddać go badaniom psychologicznym, a także psychiatrycznym. Sędzia penitencjarny może zarządzić przeprowadzenie badań bez zgody skazanego (art. 83. § 1 kkw). Jeżeli zachodzi zaś długotrwała przeszkoda uniemożliwiająca postępowanie wykonawcze, a w szczególności jeżeli nie można ująć skazanego albo nie można wykonać wobec niego orzeczenia z powodu choroby psychicznej lub innej przewlekłej, ciężkiej choroby, postępowanie zawiesza się w całości lub w części na czas trwania przeszkody (art. 15. § 2 kkw). W związku z toczącym się lub zakończonym postępowaniem karnym, w którym skazany uczestniczy lub uczestniczył w charakterze podejrzanego, oskarżonego, świadka lub pokrzywdzonego, może wystąpić poważne zagrożenie lub istnieje bezpośrednia obawa wystąpienia poważnego zagrożenia dla życia lub zdrowia osadzonego. Wówczas dyrektor zakładu karnego obejmuje go ochroną w warunkach zwiększonej izolacji i zabezpieczenia, polegającą w szczególności na kontroli stanu jego zdrowia oraz udzielaniu pomocy psychologicznej (art. 88 d § 1 kkw). Prawodawca zauważa również konieczność zapewnienia specjalistycznej opieki kobiecie ciężarnej bądź karmiącej (art. 87 kkw).

Możliwość pracy

Praca, którą mogą wykonywać odbywający orzeczoną karę bardzo często staje się dla nich przywilejem. Z jednej strony zdobywają środki finansowe na realizację ciężących na nich zobowiązań, z drugiej zaś możliwość efektywnego spędzania czasu, daje im poczucie pewności siebie i sprawia, że odczuwają satysfakcję. Wiąże się to nie tylko z realizowaniem potrzeby bezpieczeństwa, ale również zaspokajaniem potrzeb wyższego rzędu. Jak stanowi kkw, skazanemu zapewnia się w miarę możliwości świadczenie pracy. Zatrudnia się go na podstawie skierowania do pracy albo umożliwia wykonywanie pracy zarobkowej w ramach umowy o pracę bądź innego tytułu prawnego. Zatrudnienie skazanego następuje za zgodą i na warunkach określonych przez dyrektora zakładu karnego, zapewniających prawidłowy przebieg odbywania kary pozbawienia wolności (art. 121. § 1 kkw). Przy kierowaniu do pracy uwzględnia się w miarę możliwości zawód, wykształcenie, zainteresowania i potrzeby osobiste skazanego. Jeżeli skazanego zatrudnia się na podstawie skierowania do pracy, zatrudnienie przy pracach szkodliwych dla zdrowia wymaga jego pisemnej zgody (art. 122. § 1 kkw). W myśl ustawy o zatrudnianiu osób pozbawionych wolności (u.z.o.p.w.), zatrudnianie osób pozbawionych wolności powinno mieć na celu przede wszystkim pozytywne oddziaływanie na ich postawy, a osiągnięcie zysku ma być podporząd-

kowe ich resocjalizacji (art. 1 ust. 1)⁴¹. Dyrektor Generalny Służby Więziennej jest dysponentem Funduszu Aktywizacji Zawodowej Skazanych oraz Rozwoju Przywieszennych Zakładów Pracy (art. 6a u.z.o.p.w.). Funkcjonowanie funduszu zostało doprecyzowane w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z 30 maja 2017 r.⁴². Więźniowie mogą wykonywać prace porządkowe oraz pomocnicze na rzecz jednostek Służby Więziennej, oraz prace na cele społeczne na rzecz: samorządu terytorialnego, podmiotów, dla których organ gminy, powiatu lub województwa jest organem założycielskim, państwowych lub samorządowych jednostek organizacyjnych, spółek prawa handlowego z wyłącznym udziałem Skarbu Państwa lub gminy, powiatu lub województwa w wymiarze nieprzekraczającym 90 godzin miesięcznie (art. 123 a kk). Kwestie wyznaczania przez organy wykonawcze gminy podmiotów, na rzecz których skazani mogą wykonywać prace na cele społeczne, określone zostały w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z 21 sierpnia 2017 r.⁴³.

Realizowanie potrzeb niższego rzędu, wśród których wyróżnia się potrzeby fizjologiczne i potrzeby bezpieczeństwa, stanowi dla ukaranych bardzo istotny element poszanowania ich godności osobistej. Prawodawca jednakże nie poprzestaje na wskazanych gwarancjach. Istniejące rozwiązania prawne pozwalają ukaranym zaspokajać również potrzeby wyższego rzędu, do których A. Masłow zaliczył m.in. potrzeby: miłości i przynależności, szacunku, oraz samorealizacji.

Potrzeby miłości i przynależności

Potrzeby miłości i przynależności określane są również jako potrzeby afiliacji. Odnoszą się one do relacji człowieka z otoczeniem. Zaspokajane są głównie przez rodzinę i znajomych, chociaż środowisko może również odgrywać dużą rolę w ich zaspokajaniu.

Realizacja potrzeby przynależności dokonuje się m.in. poprzez działania zmierzające do resocjalizacji skazanych, którym łatwiej jest przystosować się do życia w społeczeństwie. Jak bowiem stanowi Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, system penitencjarny obejmuje takie traktowanie więźniów, którego zasadniczym celem jest ich poprawa i rehabilitacja społeczna (art. 10 ust. 3). Prawodawca ma ponadto świadomość, że skazanym oraz ich rodzinom powinno udzielać się niezbędnej pomocy (art. 41 § 1. kk). W proces

⁴¹ Ustawa z 28 sierpnia 1997 r. o zatrudnianiu osób pozbawionych wolności (u.z.o.p.w.) (Dz. U. z 2014 r., poz. 1116 j.t. ze zm.).

⁴² Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 30 maja 2017 r. w sprawie Funduszu Aktywizacji Skazanych oraz Rozwoju Przywieszennych Zakładów Pracy (Dz. U. z 2017 r., poz. 1069).

⁴³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 21 sierpnia 2017 r. w sprawie trybu wyznaczania podmiotów, na rzecz których skazani mogą wykonywać prace na cele społeczne, oraz czynności tych podmiotów w zakresie wykonywania pracy (Dz. U. z 2017 r., poz. 1676).

resocjalizacji więźniów zaangażowanych jest wiele podmiotów, m.in. stowarzyszeń, fundacji, organizacji instytucji oraz kościołów i związków wyznaniowych, które współpracują z państwem w celu readaptacji społecznej i zapobieganiu przestępczości (art. 39 § 2 kkw). Szczegóły dotyczące rzeczzonej współpracy reguluje rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów z 28 grudnia 2016 r.⁴⁴.

W zaspokajaniu potrzeb miłości i przynależności doniosłą rolę odgrywają relacje z rodziną i innymi osobami bliskimi (art. 102 ust. 2 kkw). Prawodawca przewiduje, że kontakty te mogą przybierać różne formy. W grę wchodzi m.in.: widzenia, korespondencja, rozmowy telefoniczne, paczki i przekazy pieniężne, a w uzasadnionych wypadkach, za zgodą dyrektora zakładu karnego również przez inne środki łączności (art. 105 § 1 kkw).

Utrzymywaniu więzi z najbliższymi służy instytucja dozoru elektronicznego. Sąd penitencjarny może udzielić skazanemu zezwolenia na odbycie kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego. W ramach odbywania tej formy kary sąd penitencjarny określa przedziały czasu w ciągu doby i w poszczególnych dniach tygodnia, w których skazany ma prawo się oddalić z miejsca stałego pobytu lub innego wskazanego miejsca na okres nieprzekraczający 12 godzin dziennie, w celu wykonywania określonych czynności. Wśród nich wymieniono takie, które umożliwiają zaspokajanie potrzeb niższego i wyższego rzędu tj.: świadczenia pracy, wykonywania praktyk religijnych lub korzystania z posług religijnych; sprawowania opieki nad osobą małoletnią, osobą niedołązną lub chorą, kształcenia i samokształcenia, wykonywania twórczości własnej, korzystania z urządzeń lub zajęć kulturalno-oświatowych i sportowych, oraz utrzymywania więzi z rodziną lub innymi bliskimi osobami (art. 43 na kkw). Matki odbywające karę mają możliwość sprawowania stałej i bezpośredniej opieki nad dzieckiem. W tym celu organizuje się przy wskazanych zakładach karnych domy dla matki i dziecka, w których dziecko może przebywać na życzenie matki do ukończenia trzeciego roku życia, chyba że względy wychowawcze lub zdrowotne, potwierdzone opinią lekarza albo psychologa, przemawiają za oddzieleniem dziecka od matki albo za przedłużeniem lub skróceniem tego okresu. Decyzje w tym zakresie wymagają zgody sądu opiekuńczego (art. 87 § 4. kkw). Wykonując karę wobec skazanych sprawujących stałą pieczę nad dzieckiem do lat piętnastu, uwzględnia się w szczególności potrzebę inicjowania, podtrzymywania i zacieśniania ich więzi uczuciowej z dziećmi, wywiązywania się z obowiązków alimentacyjnych oraz świadczenia pomocy materialnej dzieciom, a także współdziałania z placówkami opiekuńczo-wychowawczymi, w których te dzieci przebywają. Skazani sprawujący stałą pieczę nad dziećmi,

⁴⁴ Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z 28 grudnia 2016 r. w sprawie współdziałania podmiotów w wykonywaniu kar, środków karnych, kompensacyjnych, zabezpieczających, zapobiegawczych oraz przypadku, a także społecznej kontroli nad ich wykonywaniem (Dz. U. z 2016 r., poz. 2305).

które przebywają w placówkach opiekuńczo-wychowawczych, powinni być w miarę możliwości osadzani w odpowiednich zakładach karnych, położonych najbliżej miejsca pobytu dzieci (art. 87a. § 1 i 2 kkw).

Potrzeba szacunku

Szacunek dla osoby ukaranej może przybierać różne formy. Prawodawca wyraża to, np. w szacunku dla kobiet, kiedy zapewnia im możliwość odbywania kary odrębnie od mężczyzn (art. 87 § 1kkw). Ponadto skazani wyróżniający się dobrym zachowaniem w czasie odbywania kary mogą być nagradzani. Nagroda może być również przyznana skazanemu w celu zachęcenia go do poprawy (art. 137 kkw).

Potrzeba samorealizacji

Potrzeby samorealizacji zostały umieszczone w *piramidzie* Masłowa na samym szczycie. Jednakże w warunkach odbywania kary ich realizacja może przybierać różnorodne formy. Często osadzeni mogą właśnie w warunkach więziennych uzupełnić braki w edukacji, zetknąć się z kulturą wyższą czy rozwijać życie duchowe pod kierunkiem kapelanów. Prawodawca zapewnia skazanym w szczególności w prawo do: korzystania z wolności religijnej, kształcenia i samokształcenia oraz wykonywania twórczości własnej, a za zgodą dyrektora zakładu karnego do wytwarzania i zbywania wykonanych przedmiotów, jak również do korzystania z urządzeń i zajęć kulturalno-oświatowych i sportowych, radia, telewizji, książek i prasy (art. 102 kkw).

Dostrzegając doniosłą rolę opieki duszpasterskiej, prawodawca zapewnia skazanym szereg uprawnień⁴⁵. W szczególności mają oni prawo do wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych oraz bezpośredniego uczestniczenia w nabożeństwach odprawianych w zakładzie karnym w dni świąteczne i słuchania nabożeństw transmitowanych przez środki masowego przekazu, a także do posiadania niezbędnych w tym celu książek, pism i przedmiotów. Skazany ma prawo do uczestniczenia w prowadzonym w zakładzie karnym nauczaniu religii, brania udziału w działalności charytatywnej i społecznej kościoła lub innego związku wyznaniowego, a także do spotkań indywidualnych z duchownym kościoła lub innego związku wyznaniowego, do którego należy; duchowni ci mogą odwiedzać skazanych w pomieszczeniach, w których przebywają. Szczegółowe kwestie z tym związane, uregulowane zostały w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 września 2003 r. w sprawie

⁴⁵ Na ten temat zob.: J. Nikołajew, *Wolność sumienia i religii skazanych i tymczasowo aresztowanych*, Lublin 2012; *Duszpasterstwo więzienne w pracy penitencjarnej*, red. M. Kuć i J. Świtka, Lublin 2007, K. Bedyński, *Duszpasterstwo więzienne w Polsce - zarys historyczny*, Warszawa 1994; Z. Lasocik, *Praktyki religijne więźniów*, Warszawa 1993.

*szczegółowych zasad wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych w zakładach karnych i aresztach śledczych*⁴⁶.

Prawodawca zapewnia osadzonemu możliwość uzupełnienia wykształcenia w zakresie szkoły podstawowej, zawodowej i ponadpodstawowej. Osoby, które nie mają wykształcenia podstawowego zostały zobligowane do uczestniczenia w prowadzonych zajęciach (art. 130 kkw). Ponadto w zakładach karnych stwarza się skazanym warunki odpowiedniego spędzania czasu wolnego. W tym celu organizuje się zajęcia kulturalno-oświatowe, wychowania fizycznego i sportowe oraz pobudza aktywność społeczną skazanych. W każdym zakładzie karnym prowadzi się wypożyczalnię książek i prasy dla skazanych oraz stwarza możliwość korzystania z urządzeń audiowizualnych w świetlicach i w celach mieszkalnych. (art. 135 kkw). Skazani uzyskali również możliwość tworzenia zespołów w celu prowadzenia działalności kulturalnej, oświatowej, społecznej i sportowej. W tym zakresie mają możliwość nawiązywania kontaktów oraz współdziałania z odpowiednimi stowarzyszeniami, organizacjami i instytucjami (art. 136 § 1 kkw).

IV. Podsumowanie

Osoba skazana i odbywająca karę w polskim systemie penitencjarnym korzysta z szeregu uprawnień, które opierają na przyrodzonej i niezbywalnej godności osoby ludzkiej. Prawie, które winno być szanowane i zapewniane zarówno przez władze publiczne, ale również przez podmioty, bezpośrednio uczestniczące w dozorcze wykonywanych kar.

Skazany zachowuje godność osoby ludzkiej pomimo izolacji więziennej. Hierarchia potrzeb zaproponowana przez Abrahama Maslova, stała się płaszczyzną analiz, dla rozwiązań przyjętych przez polskiego prawodawcę. Polskie prawo karne wykonawcze traktuje skazanych podmiotowo, dbając równocześnie o interesy osób pokrzywdzonych ich zachowaniem. Przyjęte regulacje są zgodne ze standardami prawa międzynarodowego. To w jakim stopniu, osoby objęte dozorem penitencjarnym korzystają z przysługujących im praw uzależnione jest w głównej mierze od warunków panujących w konkretnym zakładzie karnym.

⁴⁶ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 września 2003 r. w sprawie *szczegółowych zasad wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych w zakładach karnych i aresztach śledczych* (Dz. U. z 2003 r., nr 159, poz. 1546).

Bibliografia

I Źródła:

Akty normatywne

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r., nt 78, poz. 483 ze zm.);
- Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 4 listopada 1950 r. (Dz. U. z 1993 r., nr 61, poz. 284 ze zm.);
- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz. U. z 1977 r., nr 38, poz. 167.);
- Konwencję z 10 grudnia 1984 r. w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania (Dz. U. z 1989 r., nr 63, poz. 378);
- Europejska Konwencja 26 listopada 1987 r. o zapobieganiu torturom oraz niehumanitarnemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu (Dz. U. z 1995 r., nr 46, poz. 238 ze zm.) u (Dz. U. z 1995 r., nr 46, poz. 238 ze zm.);
- Ustawa z 23 kwietnia 1964 r., Kodeks cywilny (Dz. U. z 2017 r., poz. 459 j.t. ze zm.);
- Ustawa z 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży (Dz. U. z 1993 r., nr 17, poz. 78 ze zm.);
- Ustawa z 6 czerwca 1997 r., Kodeks karny (Dz. U. z 2016 r., poz. 1137 ze zm.);
- Ustawa z 28 sierpnia 1997 r. o zatrudnianiu osób pozbawionych wolności (u.z.o.p.w.) (Dz. U. z 2014 r., poz. 1116 j.t. ze zm.);
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 2 września 2003 r. w sprawie szczegółowych zasad wykonywania praktyk religijnych i korzystania z usług religijnych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz. U. z 2003 r., nr 159, poz. 1546).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 19 lutego 2016 r. w sprawie wyżywienia osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz. U. z 2016 r., poz. 302);
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 19 grudnia 2016 r. w sprawie warunków bytowych osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz. U. z 2016 r., poz. 2224).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 21 grudnia 2016 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz. U. z 2016 r., poz. 2231);
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 22 grudnia 2016 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania (Dz. U. z 2016 r., poz. 2290);
- Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z 28 grudnia 2016 r. w sprawie współdziałania podmiotów w wykonywaniu kar, środków karnych, kompensacyjnych, zabezpieczających, zapobiegawczych oraz przepadku, a także społecznej kontroli nad ich wykonywaniem (Dz. U. z 2016 r., poz. 2305);
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 30 maja 2017 r. w sprawie Funduszu Aktywizacji Skazanych oraz Rozwoju Przywieszennych Zakładów Pracy (Dz. U. z 2017 r., poz. 1069).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 21 sierpnia 2017 r. w sprawie trybu wyznaczania podmiotów, na rzecz których skazani mogą wykonywać prace na cele społeczne, oraz czynności tych podmiotów w zakresie wykonywania pracy (Dz. U. z 2017 r., poz. 1676);
- Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 10 grudnia 1948 r., tekst za: A. Przyborowska – Klimczak, *Prawo Międzynarodowe Publiczne. Wybór Dokumentów*, Lublin 1998, s. 154-159.

II Orzecznictwo

- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 9 października 2001 r. (SK 8/00 – OTK 2001/7/211);
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 31 marca 2015 r. (U 6/14- OTK 2015/3/34);

Wyrok Sądu Najwyższego z 25 kwietnia 1989 r. (I CR 143/89, (OSP z 1990 r., nr 9, poz. 330; z 7 listopada 2000 r.);
 Wyrok Sądu Najwyższego z 2 października 2007 r. (II CSK 269/07 - LEX nr 440384
 Wyrok Sądu Najwyższego z 4 kwietnia 2001 r., III CKN 323/00, (M.P. z 2012 r., nr 22, poz. 1208);
 Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z 14 listopada 2012 r., (I ACa 539/12-LEX nr 1289355);
 Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z 21 lutego 2013 r. (I ACa 1184/12 - LEX nr 1311989);
 Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 10 kwietnia 2013 r., (I ACa 224/13, Lex nr 1439083);
 Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z 31 marca 2016 r. (I ACa 1437/15 - LEX nr 2044388);
 Wyrok Sądu Okręgowego w Koszalinie z 11 lutego 2010 r., (I C 639/09-LEX nr 1713915).

III Literatura

Bedyński K., *Duszpasterstwo więzienne w Polsce - zarys historyczny*, Warszawa 1994'
 Bielecki M., *Ochrona godności osoby ludzkiej w związku z jej zatrzymaniem przez Policję – wybrane aspekty*, w: Przegląd Prawno-Ekonomiczny 2016/4/37, s. 53-71;
 Bieńkowska, J. *Poszukiwanie metod skutecznego motywowania pracowników*, w: Acta Universitatis Lodzensis, 2010/234, s. 397-407;
 Budyn-Kulik M., *Komentarz aktualizowany do art. 152 Kodeksu karnego*, w: Kodeks karny. Komentarz aktualizowany, red. M. Mozgawa, Lex/El 2017 - <http://lex.online.wolterskluwer.pl/> - [dostęp 25.11.2017 r.];
 Bulle J. L., *Godność osoby ludzkiej wymiarem podmiotowości człowieka w gospodarce*, w: Annales. Etyka w życiu gospodarczym 2012/15, s. 49-57;
 Cekiera Cz., *O godność i autorytet osoby w zakładach penitencjarnych – aspekt psychologiczny i historyczny*, w: *Przestępca i skazany nie tracą godności osoby* red. W. Woźniak, Olecko 2005, s. 81- 96.
 Chudy W., *Personalistyczne określenie wychowania*, w: *Filozofia i edukacja. Materiały z sympozjum z cyklu „Przyszłość cywilizacji Zachodu” zorganizowanego przez Katedrę Filozofii Kultury KUL*, Lublin 2005;
Duszpasterstwo więzienne w pracy penitencjarnej, red. M. Kuć i J. Świtka, Lublin 2007;
 Hofmański P., *Zasada humanizmu w prawie karnym*, w: Profesor Marian Cieślak – osoba, dzieło, kontynuacje, red. W. Cieślak i S. Steinborn, Lex 2013 - <http://lex.online.wolterskluwer.pl/> [dostęp: 29.11.2017 r.];
 Izdebki H., *Godność i prawa człowieka w nauczaniu Jana Pawła II. Wykład inauguracyjny roku akademickiego 2005/2006 na Wydziale Prawa i Administracji UW*, w: *Studia Iuridica* 2006/ XLV;
 Konarska-Wrzošek V., *Komentarz do art. 157 a Kodeksu karnego*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzošek, WK 2016 - <http://lex.online.wolterskluwer.pl/> - [dostęp 25.11.2017 r.];
 Komadowska A., *Karnoprawna ochrona godności człowieka (w:) Normatywny wymiar godności człowieka*, red. W. Lis, A. Balicki, Lublin 2012;
 Kuć M., *Prawo karne wykonawcze*, Warszawa 2017;
 Lasocik Z. *Praktyki religijne więźniów*, Warszawa 1993.
 Maslov A., *Motywacja i osobowość*, Warszawa 2009;
 Mazurek F. J., *Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka*, Lublin 2001;
 Mazurek J.F., *Godność osoby ludzkiej jako wartość absolutna*, w: *Roczniki Nauk Prawnych*, Lublin 1993;
 Miler Zawodniak A., *Teorie potrzeb jako współczesne teorie motywacji*, w: *Obronność. Zeszyty Naukowe* 2012/4, s. 101-116;
 Nikołajew J., *Wolność sumienia i religii skazanych i tymczasowo aresztowanych*, Lublin 2012;
 Nowicki M. A., *Komentarz do art. 3 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności*, w: A. M. Nowicki, *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności*, WKP 2017 - <http://lex.online.wolterskluwer.pl/> [dostęp 30.11.2017 r.];

- Postulski K., *Wykonalność orzeczeń karnych w aspekcie zasady humanitaryzmu i poszanowania godności ludzkiej skazanego*, *Palestra* 2013/1-2, s. 155-167.
- Sadowski M., *Godność człowieka – aksjologiczna podstawa państwa i prawa*, w: *Studia Erasmiانا Wratislaviensia - Wrocławskie Studia Erazmiańskie. Zeszyt naukowy studentów, doktorantów i pracowników Uniwersytetu Wrocławskiego*, Wrocław 2007/1, s. 8-28;
- Sobczak W., *Komentarz do art. 10 Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych*, w: *Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych. Komentarz* red. R. Wieruszewski, Lex 2012 - <http://lex.online.wolterskluwer.pl/> [dostęp: 29.11.2017 r.];
- Szymański T., Migdał J., *Prawo karne wykonawcze i polityka penitencjarna*, Warszawa 2014;
- Ściślicki p., *Refleksja filozoficzna jako źródło współczesnego rozumienia godności człowieka i dyrektyw interpretacyjnych art. 30 Konstytucji RP*, w: *Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów UJ Nauki Humanistyczne, Nr specjalny 3 (2011/2)*, s. 243 – 268;
- Trzódka J., *Filozofie psychologii. Naturalistyczne i antynaturalistyczne podstawy psychologii współczesnej*, Kraków 2006;
- Wąsek A., *Kodeks karny. Komentarz*, t. 1, Gdańsk 1999;
- Zoll A., *Wymiar kary w aspekcie godności człowieka (w:) Godność człowieka a prawa ekonomiczne i socjalne. Księga Jubileuszowa wydana w piętnastą rocznicę ustanowienia Rzecznika Praw Obywatelskich*, Warszawa 2003.

Streszczenie

Tematem niniejszego opracowania jest ochrona godności osoby ludzkiej w prawie karnym wykonawczym. Głównym celem o jest odpowiedź na pytanie czy prawo karne wykonawcze chroni tą wartość w dostateczny sposób godność osoby ludzkiej? Autor podejmuje analizę zagadnienia w takim ujęciu, które dotychczas nie doczekało się opracowania w literaturze przedmiotu. Proponowana systematyka opiera się bowiem na hierarchii potrzeby amerykańskiego filozofa Abrahama Masłowa. Autor przyporządkowuje poszczególne gwarancje w zakresie wolności religijnej potrzebom niższego i wyższego rzędu.

Słowa kluczowe: godność osoby ludzkiej, prawo karne wykonawcze.

The preservation of the dignity of the sentenced person in executive penal law. Selected aspects

Summary

The subject of the present study is the preservation of the dignity of sentenced person in executive penal law. The main purpose is the answer to the question, if penal law preserves this value in adequate measure? The author undertakes the analysis of the issue in such approach, which so far now has not been developed in the literature on the subject. The suggested systematics is based on the hierarchy of needs of the American philosopher Abraham Maslow. The author assigns individual guarantees in the field of religious freedom to the needs of lower and higher order.

Keywords: the dignity of sentenced person, executive penal law.
